

o. Waldemar Kapeć OP

Organy w dominikańskich kościołach prowincji ruskiej

Już od XIII w. tereny na wschód i południowy-wschód od Bugu były miejscem misji polskich dominikanów. Równocześnie działali oni w ramach tzw. Towarzystwa Braci Pielgrzymujących, którego głównym zadaniem były misje wśród Turków, Tatarów i innych narodów oraz nawiązywanie kontaktów z prawosławnymi.[1]

Pracom misyjnym towarzyszyło zakładanie klasztorów. W ciągu wieków klasztory te przechodziły okresy rozwoju i dramaty. Zależało to od sytuacji politycznych i gospodarczych na tych terenach. Od 2 poł. XVI w. klasztory ruskie dążą do samodzielności. Stąd po długich dyskusjach, w 1612 r., z dużej prowincji polskiej została wydzielona tzw. prowincja ruska p.w. św. Jacka z siedzibą prowincjalną we Lwowie.[2] Rozwój gospodarczy Polski na wschodzie, jak też wzrost liczby powołań do zakonu dominikanów przypada na wiek XVII. Powstają klasztory na wsiach i w małych miasteczkach, co powoduje zatrącenie miejskiego charakteru zakonu. W sumie, do czasu stopniowej kasaty klasztorów przez rosyjskiego zaborcę, prowincja ruska miała około 65 klasztorów.[3] Niebawem w powstających placówkach dla potrzeb miejscowych kościołów buduje się organy, angażowało się organistów świeckich i zakonnych oraz kształciło nowych organistów. Z czasem niektóre klasztory, jak Lwów czy Podkamień, stały się prężnie działającymi ośrodkami kultury muzycznej.

Wiadomości bezpośrednie i pośrednie o organach zachowały się z 43 klasztorów. Niżej podane informacje uwzględniają już publikowane i jeszcze nieznanne materiały.

1. Bar - kościół p.w. św. Anny.

Pobył dominikanów: 1598-1832.[4] Pośrednia wiadomość - około 1648 r. żołnierze Chmielnickiego zamordowali o. Franciszka, organistę.[5]

2. Bohorodczany k/Lwowa - kościół p.w. Nawiedzenia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1691-1944.[6] Pośrednia wiadomość - od 1692 r. organistą był o. Ferdynand Balczewski.[7]

3. Buchowicze - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1674-1830.[8] Pośrednia wiadomość - od 1696 r. organistą był o. Władysław Czechalski.[9]

4. Buczacz - kościół p.w. Przemienia Pańskiego.

Pobył dominikanów: 1652-1789.[10] Pośrednia wiadomość - od 1652 r. o. Florian de Satanow był organistą i opiekunem kółek różańcowych.[11]

5. Busk k/Belza - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1608-1786.[12] Pośrednia wiadomość - do 1642 r. pracował tu, już wtedy jako staruszek, br. Jakub, organista i kompozytor.[13]

6. Chotajewicze k/Mińska - kościół p.w. św. Barbary.

Pobył dominikanów: 1681-1830.[14] Pośrednia wiadomość o organach - do 1689 r. organistą był o. Wincenty Bielakowski.[15]

7. Czaszniki k/Połocka - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1674-1832.[16] Wiadomość pośrednia - do 1695 r. organistą był o. Tomasz Goslewski.[17]

8. Czortków - kościół p.w. św. Stanisława.

Pobył dominikanów: od 1610 r. do 16 VI 1946 r.[18] Pośrednia wiadomość - do 1622 r. pracował jako organista o. Erazm z Rohatynia.[19]

9. Halicz - kościół p.w. św. Anny.

Pobył dominikanów: od 1238 r. z przerwami do 1788 r.[20] Pośrednia wiadomość o organach - do 1672 r. organistą był o. Inocenty Różycki.[21]

10. Jarosław - kościół pojezuicki p.w. Matki Boskiej Bolesnej.

Pobył dominikanów: od 1777 r. dzisiaj.[22] Bezpośrednie wiadomości o organach:

- Pierwsze remonty organów były przeprowadzane w latach 1796-97.[23]
- W 1822 r. odbył się kolejny remont organów.[24]
- Inwentarze kościoła z 1830 i 1839 r. wymieniają 16-głosowe organy o 2 klawiaturach.[25]
- W latach 1891-95 firma Riegera zbudowała nowe organy, 20-głosowe o 2 manualach z pedałem.[26]

Dyspozycja

Manuał	Manuał II	Pedał
Bourdon 16'	Salicet 16'	Subbass 16'
Principal 8'	Geigenpincipal	Violon 16'
Gedeckt 8'	8'	Octavbass
Hohlflöte 8'	Rohrflöte 8'	8'
Vox coel. 8'	Salicional 8'	Cello 8'
Octava 4'	Aeolina 8'	
Flöte 4'	Octava 4'	
Mixtur 4x 2 2/3'	Rohrflöte 4'	

Połączenia między sekcjami i registry zbiorowe. Instrument typu multiplex.

W 1926 r. firma Kamińskiego remontowała organy i uzupełniła piszczałki prospektowe.[27]

11. Jaworów k/Lwowa - kościół p.w. św. Piotra i Pawła.

Pobył dominikanów: 1616-1786.[28] Pośrednia wiadomość o organach - przed 1673 r. organistą był o. Franciszek Gorzelski.[29]

12. Jazłowiec - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1583-1788.[30] Pośrednia wiadomość o organach - od 1644 r. pracował tu jako organista o. Franciszek de Bolęcín.[31]

13. Jezupol - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1594 do 1943 r.[32] Pośrednia wiadomość o organach - od 1622 r. był tu organistą br. Cyryl z Winnic.[33] Bezpośrednia wiadomość o organach - w 1894 r. o. Florian Bielut, przeor, zorganizował budowę nowych organów. Te albo inne zostały zniszczone na początku II wojny światowej. Przemawiała by za tym umowa o pracę z organistą Kazimierzem Forgaczem, który zobowiązał się od 1 X 1942 r. grać na fisharmonii.[34]

14. Kamieniec Podolski - kościół p.w. św. Mikołaja.

Pobył dominikanów: 1370-1672 i 1737-1864.[35] Pośrednia wiadomość o organach - do 1608 r. organistą był o. Florian de Satanow.[36]

Bezpośrednia wiadomość o organach - po powrocie do Kamieńca w 1737 r. dominikanie otrzymali od Michała Potockiego, starosty trębowelskiego, 5000 złp. na nowe organy.[37]

15. Kijów - kościół p.w. N.M.P.

Pobyty dominikanów: od 1228 r. z przerwami do 1825 r.[38] Pośrednia wiadomość o organach - do 1478 r. pracował jako organista br. Enoch lub Henoch. Fakt ten przesunął na wschód granice występowania organów w XV w.[39]

16. Kleck k/Nowogródka - kościół p.w. Zwiastowania N.M.P.

Pobyty dominikanów: 1683-1835.[40] Pośrednia wiadomość o organach - przed 1701 r. był tu organistą o. Wincenty Bielakowski.[41]

Bezpośrednia wiadomość o organach - w 1706 r. było dwa pozytywy (większy i mniejszy). W marcu tego roku naprawiał je, używając irchy i karuka (kleju), organista Franciszek Zachaczaty.[42]

17. Kołomyja - kościół p.w. Bożego Ciała.

Pobyty dominikanów: 1413-1788.[43] Pośrednia wiadomość o organach - do 1647 r. był tu organistą o. Andrzej z Międzyborza.[44]

18. Konstantynów - kościół p.w. N.M.P. Gromnicznej.

Pobyty dominikanów: 1613-1833.[45] Pośrednia wiadomość o organach - przed 1648 r. organistą był o. Dominik z Urzędowa.[46] Bezpośrednia wiadomość o organach - Inwentarz z 1820 r. podaje, że na chórze znajdują się organy o 12 głosach i 4 miechach.[47]

19. Lachowce k/Tarnopola - kościół p.w. św. Trójcy.

Pobyty dominikanów: 1612-1864.[48] Pośrednia wiadomość o organach - od 1647 r. organistą był o. Karol ze Smoleńska.[49]

20. Latyczów k/Tarnopola - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobyty dominikanów: 1606 - 1835.[50] Pośrednia wiadomość o organach - obecność organistą w 1637 r.[51]

21. Lwów - kościół p.w. Bożego Ciała.

Pobyty dominikanów: 1270-1946.[52] Pośrednia wiadomość o organach: Organistą w klasztorze lwowskim od 1501 r. był br. Szymon.[53] Natomiast R. Świętochowski uważa, że pierwszym tutaj znanym z imienia organistą był br. Jakub (1529-30).[54]

Bezpośrednie wiadomości o organach: Nieznane bliżej organy są wymieniane w dokumentach pod rokiem 1554, a nie jak twierdzi R. Świętochowski, pod

rokiem 1584. W 1554 r. klasztor wypłacił Radwanowi należność za skóry do organów. Naprawa tychże organów odbywała się pod kierunkiem organmistrza Stanisława w 1584 r. i organmistrza Sebastiana w 1592 r.[55] W 1612 r. naprawiał je organmistrz Albert z organistą Wojciechem.[56] Po pożarze w 1658 r. rekonstruował je organmistrz Bartłomiej.[57] Trudno ustalić datę demontażu organów, ale wiadomo, że przed 1667 r. klasztor dominikanów lwowskich na czele z przeorem o. Jackiem Kłóńskim rozpoczął zbiórkę ofiar na nowe organy.[58]

Pozytyw i regał

Nie zachowały się bliższe informacje o tych dwóch instrumentach. Wspomina o nich księga rachunkowa pod 1606 r.[59]

Pozytyw zbudowany po 1667 r.

S. Barącz twierdzi, że właśnie o. Jackowi Kłóńskiemu udało się zbudować nowe organy.[60] Twierdzenie to nie wydaje się aż takie pewne, ponieważ ani księgi rad klasztornych, ani księgi rachunkowe z tego okresu nie wskazują na to, aby budowano nowe organy. Zanotowano wydatki dotyczące drobnych napraw pozytywu. Przymuszczały pozytyw, który w 1710 r. znajdował się na chórze, na miejscu dawnych organów,[61] został zbudowany ze składek dobrodziejów bez korzystania z kasy klasztornej.

Pozytyw w kaplicy św. Piotra

W 1667 r. na wniosek Rady klasztoru, kiedy rozpoczęto zbiórkę ofiar na nowe organy, postanowiono oddzielić z dużych organów pozytyw i przenieść go do kaplicy św. Piotra z Werony.[62] W katalogu z 1710 r. wymienia się go jako "pozytyw z dolnym fletem".[63]

Organy Michała Sadkowskiego

Po przebudowie kościoła w 1766 r. Michał Sadkowski zbudował nowe 20-głosowe organy w nawie głównej. Istniały one do około 1808 r. W części były zniszczone podczas pożaru w 1778 r. Ze zniszczeń naprawiał je sam budowniczy.[64] Prospekt organów wykonali Sebastian Fressinger i dwaj snycerze dominikańscy bracia Jan i Łukasz.[65]

Organy Kramkowskiego

Po 1808 r. Kramkowski wybudował 20-głosowe organy w nawie głównej. Według umowy miało być 26 głosów. Organmistrz zabrał stare organy, żądając

1400 złp dopłaty.[66] W 1862 r. naprawiał je Roman Ducheński, dodając cztery nowe głosy.[67]

Organy Aleksandra Żebrowskiego

W 1916 r. odbyło się poświęcenie 33-głosowych organów. Miały one 3 manualy i pedał. Prospekt organów stanowił trójsekcyjną arkadę z prześwitami. Na zachowanym zdjęciu widać bogatą snycerkę. Wieże wieńczą nastawy i figury. Drobne naprawy przeprowadzał Żebrowski w latach 1936-38. Organy dotrwały do kasaty klasztoru w 1946 r.[68]

Dyspozycja

Manual	Manual II	Manual III	Pedał
Bourdon 16'	Pryncypał smycz.	Koncertflet 8'	Pryncypałbas
Pryncypał 8'	8'	Quintadena 8'	16'
Bourdonal-Flet 8'	Flet major 8'	Aeolina 8'	Subbass 16'
Flet 8'	Flet Portunal 8'	Vox coel. 8'	Kontrabass 16'
Gemshorn 8'	Spitzflet 4'	Flet travers 4'	Violonbass 16'
Rorhflet 8'	Fagot-Obój 8'	Klarnet 8'	Cello 8'
Salicyjonal 8'			
Serafon 8'			
Oktawa 4'			
Flet minor 4'			
Piccolo 2'			
Cornet 4x 4'			
Mixtura 4x 2 2/3'			
Tuba mirabilis 8'			
Stentor solo			
Gamba 8'			

Po 1945 r. część organów Żebrowskiego została przywieziona do Polski.[69] Niektóre głosy J. Cynar użył do budowy organów w kościołach dominikańskich we Wrocławiu i w Poznaniu.[70]

Sprawa organów Liliusa z 1626 r.

Wprawdzie 8 V 1626 r. dominikanie lwowscy zawarli umowę z Szymonem Lelią (Liliusem) z Kazimierza w sprawie budowy organów,[71] ale ta umowa nie została zrealizowana.[72] We współczesnej literaturze nastąpiło zamieszanie, ponieważ w cytowanym artykule R. Świętochowski nie podał miejscowości, gdzie znajdował się kościół dominikanów p.w. Bożego Ciała. W

druku tekst o organach w kościele dominikanów lwowskich (p.w. Bożego Ciała) znalazł się tuż za tekstem o kościele dominikanów krakowskich. Czytelnicy więc łatwo mogli przypisać wiadomości odnoszące się do kościoła Bożego Ciała we Lwowie kościołowi regularnych (p.w. Bożego Ciała) w Krakowie. Niedopatrzenie spowodowane przez R. Świętochowskiego lub "Muzykę" bezkrytycznie dostało się do książki J. Gołosa.[73]

22. Lwów - kościół p.w. św. Marii Magdaleny.

Pobył dominikanów: 1609-1780.[74] Pośrednia wiadomość o organach - od 1646 r. organistą był o. Tobiasz.[75]

23. Łuck - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1390-1850.[76] Pośrednia wiadomość o organach - obecność organisty przed 1650 r.[77]

24. Mińsk - kościół p.w. św. Tomasza z Akwinu.

Pobył dominikanów: 1620-1832.[78] Pośrednia wiadomość o organach - obecność organisty od 1678 r.[79]

25. Mościska - kościół p.w. św. Katarzyny.

Pobył dominikanów: 1404-1788.[80] Pośrednia wiadomość - obecność organisty od 1607 r.[81] Bezpośrednia wiadomość - z lat 1610-17 i 1621-35 zachowały się wzmianki o naprawach organów.[82]

26. Nowogródek Siewierski - kościół p.w. św. Michała.

Pobył dominikanów: 1625 r. - poł. XVIII w.[83] Pośrednia wiadomość o organach - od 1681 r. pracował tutaj jako organista o. Reginald Balsaronez.[84]

27. Nowogródek Siewierski - kościół dominikanek p.w. Imienia N.M.P.

Pobył: od 1654 do poł. XIX w.[85] W 1706 r. O. Suski podarował dominikankom pozytyw i dwoje skrzypiec.[86]

28. Pińsk - kościół p.w. św. Dominika.

Pobył dominikanów: 1668-1857.[87] Pośrednia wiadomość o organach - przed 1676 r. był tu organistą o. Franciszek Podgórski.[88]

Bezpośrednia wiadomość - w 1770 r. dominikanie mieli zepsuty pozytyw na chórze w kościele. Z tego powodu jezuici zabronili swojej kapeli występować przy akompaniamencie takiego pozytywu.[89]

29. Podkamień k/Brodów - kościół p.w. Królowej Różańca św.

Pobył dominikanów: od 1464 r. do 12 III 1944 r.[90] Pośrednia wiadomość o organach - do 1647 r. organistą był br. Karol.[91] Bezpośrednie wiadomości o organach:

Organy Walentego Studzińskiego

26 VIII 1718 r. o. Marian Pruski zawarł umowę z organmistrzem Walentym Studzińskim w sprawie budowy 26-głosowych organów. Studziński zmarł na przełomie 1718/19 r., a organy za niego kończyli Jakub Jaroszewski i Jan Muchnacki.[92] W rzeczywistości zbudowali tylko 13-głosowe organy, o czym świadczy Inwentarz kościoła. Organy kosztowały 500 florenów.[93] Nie zachowała się ich dyspozycja. Organy istniały conajmniej do 1857 r. W 1810 r. naprawiał je Wojciech Rudziński, który w Podkamieniu zasłynął nie tylko jako organmistrz, ale też jako złodziej kościoła.[94] Naprawiali je także w 1817 r. Majer (lub Magier) z Biezan[95] i bliżej nieznany organmistrz w 1830 r. oraz miejscowi kapeliści Waskowicz i Sawicki.[96]

Organy Romana Ducheńskiego

W 1857 r. dzięki ofiarności księcia Wilhelma Radziwiłła organmistrz R. Ducheński zbudował 23-głosowe organy o 4 wielkich miechach. Kosztowały 1000 zł. Naprawy organów przeprowadzano w 1891 r. i w 1903 r.[97] Poważnym zniszczeniom uległy organy podczas pobytu bolszewików w klasztorze w 1920 r. Naprawa wyniosła 20 tys. złotych.[98]

Pozytyw

Znajdował się on w oratorium obok wielkiego ołtarza. Nie znamy czasu jego budowy ani organmistrza. Wiadomo, że w 1797 r. naprawiał go Teodor Szczygielski. Za naprawę pozytywu i zegara na wieży kościelnej otrzymał 162 zł.[99]

Pozytywek

Taką nazwę ma ten instrument w dokumentach archiwalnych i można przypuszczać, że mógł to być portatyw lub regał. W 1797 r. nie miał już piszczałek. Dlatego może, w formie wynagrodzenia dostał się T. Szczygielskiemu.[100]

30. Potok Złoty k/Lwowa - kościół p.w. Narodzenia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1609-1925.[101] Bezpośrednia wiadomość o organach - w 1656 r. Naprawiano pozytyw w kościele.[102]

31. Raków k/Mińska Litewskiego - kościół p.w. św. Ducha.

Pobył dominikanów: 1686-1832.[103] Pośrednia wiadomość - obecność organisty w 1701 r.[104]

32. Rohatyń k/Halicza - kościół p.w. św. Jacka.

Pobył dominikanów: 1614-1825.[105] Pośrednia wiadomość o organach - od 1644 r. organistą był br. Dominik z Urzędowa.[106] Bezpośrednia wiadomość o organach - Inwentarz kościoła z 1708 r. wymienia "pozytyw stojący na chórze".[107]

33. Stolpce k/Mińska - kościół p.w. św. Kazimierza.

Pobył dominikanów: 1621-1832.[108] Bezpośrednia wiadomość o organach - około 1640 r. staraniem o. Symfronia wybudowano nowe organy.[109]

34. Szklów k/Witebska - kościół p.w. św. Tomasza.

Pobył dominikanów: 1619-1832.[110] Pośrednia wiadomość o organach - obecność organisty od 1679 r.[111]

35. Tarnopol - kościół p.w. św. Wincentego z Ferary.

Pobył dominikanów: 1749-1946.[112] Pośrednia wiadomość o organach - obecność organisty od 1782 r.[113] Bezpośrednie wiadomości:

- Inwentarz z 1821 r. podaje, że na chórze znajdują się organy wymagające naprawy.[114]
- Protokół z 12 V 1905 r. stwierdza, że na chórze znajdują się 15-głosowe organy w dobrym stanie. Przepuszczalnie były to już nowe organy.[115]
- Inwentarz z 17 X 1910 r. podaje, że na chórze znajdują się 24-głosowe organy.[116] W 1930 r. organy naprawiała firma Żebrowskiego. Z korespondencji wynika, że właściwie organy miały tylko 22 głosy. Korespondencja wskazuje również na zatargi klasztoru z organmistrzem w sprawie terminów i wynagrodzenia.[117]

36. Tulczyn (wsch. od Kamieńca Podolskiego) - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1631-1832.[118] Pośrednia wiadomość o organach - od 1644 r. organistą był o. Dominik z Urzędowa.[119]

37. Tyśmienica k/Halicza - kościół p.w. św. Mikołaja.

Pobył dominikanów: 1641-1936.[120] Bezpośrednie wiadomości o organach:

- Około 1646 r. Tomasz Pińczowski ufundował organy.[121]
- Protokół oddania kościoła diecezji z 1936 r. wymienia "organ 8-głosowy z 2 głosami pedałowymi." [122]

38. Uła k/Połocka - kościół p.w. św. Ducha.

Pobył dominikanów: 1669-1782.[123] Pośrednia wiadomość o organach - do 1696 r. organistą był o. Rajmund Muraszkiwicz.[124]

39. Winnica - kościół p.w. Zwiastowania N.M.P.

Pobył dominikanów: 1624-1832.[125] Pośrednia wiadomość o organach - od 1645 r. organistą był o. Krzysztof z Jasła.[126]

40. Włodzimierz Wołyński - kościół p.w. św. Trójcy.

Pobył dominikanów: 1497-1850.[127] Pośrednia wiadomość o organach - obecność organisty przed 1615 r.[128]

41. Zasław Miński - kościół p.w. św. Michała.

Pobył dominikanów: 1676-1867.[129] Pośrednia wiadomość o organach - od 1682 r. organistą był kleryk dominikański br. Rajmund.[130]

42. Ziębin k/Mińska - kościół p.w. św. Ducha.

Pobył dominikanów: 1640-1832.[131] Pośrednia wiadomość o organach - w 1709 r. organistą był o. Jan Radziński.[132]

43. Żółkiew - kościół p.w. Wniebowzięcia N.M.P.

Pobył dominikanów: 1655-1946.[133] Pośrednia wiadomość o organach - od 1655 r. organistą był o. Władysław.[134] Bezpośrednie wiadomości o organach:

- W 1677 r. spaliły się organy podczas pożaru kościoła.[135]
- W listopadzie 1788 r. przeprowadzono remont organów.[136]
- Inwentarz kościoła z 1797 r. podaje, że "nad wielkimi drzwiami znajduje się chór, na którym piękny organ z kratą częściowo połączoną.[137]

- W 1931 r. klasztor zawarł umowę z wiedeńskim organmistrzem Antonem Simonaire w sprawie rozbudowy 19-głosowych organów. Simonaire miał dodać: Oktawę, Kwintę, Oktawę minor i chóry piszczałek do Mixtury. Miał również naprawić głosy: Viola, Salicional, Flauto major i Flauto minor oraz wyregulować mechanizmy.[\[138\]](#)

Powyższe informacje oparte na kwerendzie (sprzed 1991 r.) archiwaliów i dawnych publikacji dotyczących kościołów dominikańskich mogą posłużyć historykom organów do uzupełnienia wcześniej zebranych przez nich wiadomości. Są one również przykładem udziału zakonu w szerzeniu kultury muzycznej i materialnej na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej.